

UDK 929 Barada, Miho
929 Konstantin Porfirogenet
930.2(497.5 Paganija)“(093)
Primljeno: 15. ožujka 2011.
Prihvaćeno: 24. listopada 2011.
Izlaganje sa znanstvenog skupa

Topografija Porfirogenitove Paganije - doktorat Mihe Barade

Ivo Goldstein
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ulica Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: ivo.goldstein@zg.t-com.hr

U članku autor analizira rad Mihe Barade o topografiji Paganije u djelu Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio*. Autor se osobito osvrće na lokaciju utvrde „Berulije“ koja se spominje u tom tekstu.

Ključne riječi: Miho Barada, Paganija, Neretvani, topografija

Nakon što je 1912. diplomirao teologiju u Zadru, Miho Barada je službovao u Docu Donjem (desetak kilometara sjeverno od Omiša), potom u Biteliću kod Sinja da bi se nakon Prvoga svjetskog rata vratio u rodni Seget. Tek je ujesen 1926. godine, dakle s navršениh 37 godina života, upisao studij povijesti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Diplomirao je tri godine kasnije i već iste 1929. godine doktorirao s temom *Topografija Porfirogenitove Paganije*.¹

U arhivu Filozofskoga fakulteta stoji da je 29. svibnja 1929. godine Miho Barada položio „dvosatni rigoroz“ iz područja „hrvatske povijesti i geografije“, a potom i 15. listopada iste godine i rigoroz iz filozofije te time stekao titulu doktora znanosti.²

¹ O Baradi vidi: *Hrvatski biografski leksikon I*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983., 438-439; *Hrvatska enciklopedija 1*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999., 607.

² *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1998., 90,332.

Originalni tekst Baradina doktorata i danas se nalazi u arhivu Filozofskoga fakulteta, no Barada je taj isti tekst objavio i u *Starohrvatskoj prosvjeti* za 1928. godinu.³ Za razliku od današnjih običaja izgleda da je Barada prvo objavio tekst, a tek potom ga je branio. Osim što je promijenjena paginacija, pa u predanome doktoratu stranice počinju od prve, netko je samo ispod naslova u separatu Baradina teksta iz *Starohrvatske prosvjete* pridodao „disertacija“ i tako je *Topografija Porfirogenitove Paganije* postala doktorski rad. Činjenica da je Miho Barada doktorirao u svibnju 1929. godine, a da je tekst objavio godinu dana ranije može se objasniti činjenicom da je tada *Starohrvatska prosvjeta* objavljivana nešto kasnije negoli to kazuje godina u naslovu samoga sveska. No, taj zaostatak i nije bio tako velik.⁴ Barada je očigledno gotovo u isto vrijeme *Topografiju* objavio u *Starohrvatskoj prosvjeti* i s tim tekstom i doktorirao. To ne treba ni čuditi jer je glavni urednik *Starohrvatske prosvjete* i šef njegove komisije za obranu doktorata bila ista osoba – profesor Ferdo Šišić. Uostalom, Barada i nije mogao doktorirati prije negoli je diplomirao pa je u svakome slučaju kuriozitet da je pisao i napisao doktorat u vrijeme dok je još studirao. Barada je tada Šišićev proteže, ali ne u lošem smislu riječi – on to, uostalom, niti ne krije i Šišića naziva „svojim učiteljem“. Istovremeno, nema dvojbe da su njih dvojica vrlo prisno i iskreno surađivali jer Barada tvrdi kako mu je Šišić dao na uvid rukopis njegova *Ljetopisa Popa Dukljanina* i prije objavljivanja pa mu stoga „izražava harnost (zahvalnost – nap. I. G.)“.⁵ No, Baradina znanstvena karijera nakon stjecanja doktorske titule više nije bila tako brza - izabran je za profesora na Filozofskome fakultetu tek 1940. godine, odnosno tek pošto je Ferdo Šišić prethodne godine umirovljen.

Baradina *Topografija* vrlo je kratak rad, nezamislivo kratak za današnji doktorat – u *Starohrvatskoj prosvjeti* obuhvatio je svega sedamnaest tipkanih stranica, što je po mojoj procjeni, otprilike trideset današnjih kartica ili pretvoreno u današnje kategorije – između pedeset i šezdeset tisuća znakova. No, upravo je u *Topografiji Porfirogenitove Paganije* Miho Barada, u relativno kratkoj formi, imao priliku iskazati svu preciznost i znanstvenu skrupuloznost svoje metode koja ga je, uostalom, krasila i u sljedećih gotovo trideset godina njegove znanstvene karijere sve do smrti. Iako je *Topografiju* Barada napisao u počecima znanstvene karijere (jer je prvi tekst objavio u *Starohrvatskoj prosvjeti* za 1927. godinu – *O našem običaju „biranja kralja“*)⁶, on je tada bio već posve zreo istraživač. Štoviše, nema sumnje da je *Topografija Porfirogenitove Paganije* danas klasična studija u punome smislu riječi, koja punih osamdeset godina nakon objavljivanja nije izgubila vrijednost.

³ Miho Barada, „Topografija Porfirogenitove Paganije“, *Starohrvatska prosvjeta* (dalje: SHP) 1 (1928.): 37-54.

⁴ Naime, jer je u SHP-u 1, 1928., 176 objavljen *In memoriam* Vjekoslavu Klaiću, koji je umro 1. srpnja 1928. godine.

⁵ Barada, „Topografija“, 48.

⁶ Barada, „O našem običaju „biranja kralja“, *Starohrvatska prosvjeta* 3-4 (1927.): 197-209.

Ako se, primjerice, uspoređi Šišićev metodološki pristup i postupak u njegovoj *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, posebno u nekim poglavljima i u „Ekskursima“, vidjet ćemo da nekih velikih metodoloških razlika između Šišića i Baradine *Topografije* zapravo i nema. Barada je, ipak, čini se - za razliku od Šišića koji nam je „ponudio gotovo do savršenstva dovedenu tradicionalnu političku povijest“⁷, - otišao korak dalje, pokušavajući ta zbivanja staviti u određeni društveni kontekst. Osim toga, Barada je svaki podatak temeljito analizirao, sve do srži. Njegovo poznavanje izvora kao i erudicija dopuštali su mu i da se upušta u lingvističke analize u kojima je tada posve ravnopravan nešto starijemu suvremeniku lingvistu Petru Skoku (1881. – 1956.).

Istovremeno, Barada se ne libi posve jasno postaviti prema mitologiziranju prošlosti – o tada vrlo rasprostranjenoj tezi da je na Duvanjskomu polju u Tomislavovo vrijeme održan veliki sabor vrlo se jasno izjašnjava tvrdeći da je „izmišljeno ime kralja, rad sabora falsificiran, a ipak držat isti kao historijski fakat – ne znam kako da nazovem“.⁸ Valja znati da je to tada, u doba snažnoga centralističkog pritiska iz Beograda, bila hrabra izjava: ona nije išla u prilog proslavi 1000. obljetnice navodne uspostave hrvatskoga kraljevstva koja je organizirana 1925. godine. Tobažnja krunidba na Duvanjskomu polju trebala je biti jedna od ključnih činjenica koja dokazuje uspostavu kraljevstva.⁹

Ishodišna točka Baradine analize jest 36. poglavlje djela *O upravljanju carstvom* (De administrando imperio - DAI) bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta koje je posvećeno, kako naslov govori, „Paganima koji se nazivaju i Neretljani i zemlji u kojoj sada obitavaju“.¹⁰ Radi se o kratkome poglavlju koje ima svega 23 retka. Za usporedbu, tri poglavlja koja govore o nedalekim Hrvatima (29, 30. i 31.) imaju čak 528 redaka. Njegovo osnovno pitanje jest koliko je spis DAI vjerodostojan - Barada tvrdi da „ima veliku vrijednost i vjerodostojnost u mnogom“, ali onda dodaje kako „ipak u pojedinostima nije izvor prvog reda, bez pogrešaka“. Zato Porfirogenetove vijesti Barada želi „ako je to ikako moguće, provjeriti drugdje utvrđenim historijskim činjenicama“ da bi na kraju studije zaključio kako su „Porfirogenetovi topografski podaci, osim one neznatne izmjene, potpuno istiniti i tačni“.¹¹

⁷ Neven Budak, „Pogovor“ u: Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990. (reprint iz 1925.), 745.

⁸ Barada, „Topografija“, 48.

⁹ Vidi, opširnije, Ivo Goldstein, „O Tomislavu i njegovu dobu“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest 18* (1985.): 23-55; Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb: Novi liber i Zavod za hrvatsku povijest, 1995., 302-331.

¹⁰ *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio* (dalje: DAI), ed. Gy. Moravcsik, Washington: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1967., 36/1-23; Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom* (dalje: Porfirogenet, *O upravljanju*), preveo i priredio N. Tomašić, Zagreb: Dom i svijet, 2003., 282-283; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II*, obradio B. Ferjančić, Beograd: Vizantološki institut SANU, 1959., 64-65.

¹¹ Barada, „Topografija“, 37, 54.

U tekstu Barada prvo određuje granice Paganije, odnosno Neretljanske oblasti, što mu i nije pričinjalo velike teškoće jer i sam Porfirogenet, kao i drugi izvori, o tome prilično detaljno obavještavaju. Veći je historiografski problem ubikacija županija Rastoka i Dalena, čemu je Barada posvetio najveći dio svoga teksta. Jedino je u toj analizi zaključio kako su pasusi Porfirogenetova teksta „baš ovdje ispremiješani” pa je predložio ponešto drugačije čitanje.¹² Već pri kraju rada bavi se Neretljanima pa navodi izvore 9. i 10. stoljeća koji ih spominju.¹³

Baradinu sam *Topografiju* temeljito iščitavao više puta, a posljednji put prije nekoliko godina kada sam u jednome tekstu¹⁴ pokušao ustanoviti gdje su se točno nalazili „naseljeni gradovi” (κάστρα οικούμενα) u Paganiji, kako su izgledali i koja im je funkcija bila.¹⁵ Radi se, dakle, o rečenici: „u Paganiji su naseljeni gradovi: Mokro (τό Μόκρον), Verulja (τό Βερούλλια), Ostrok (τό Όστροκ) i Slavineca (ή Σλαβινετζα)”¹⁶

Miho Barada posvećuje toj temi na samoj kraju svoje *Topografije* svega desetak redaka, ali i u tim kratkim ekskursima ima mnogo vrijednoga materijala, stoga ću se u ovome tekstu više pozabaviti tim problemom.¹⁷ Mene je posebno zanimala lokacija jedne od spomenutih utvrda, dakle ona Verulje – Vrulje – Brela.

Konstantinovu τό Βερούλλια – „Beruliju” neki su istraživači identificirali kao Vrulju, neki kao (Gornja) Brela. Brela i Vrulja zapravo su dva imena nastala iz iste osnove, kako to zaključuje Miho Barada, zasnivajući zaključak na znanjima iz rodne trogirsko-segetske okoline, naime, da su „Brela = vrela”.¹⁸ Slično je ustvrdio i fra Karlo Jurišić.¹⁹

Naposljetku je Barada zaključio kako je „Berulija” bila na mjestu crkve sv. Nikole u Gornjim Brelima „jer uprav tu u polju kod sv. Nikole ima mnogo vrela”.²⁰

Zanimljivo je kako su se brojni predani istraživači breljanske sadašnjosti i prošlosti povodili za autoritativnim Baradinim stavom – primjerice Josip Kirigin

¹² Barada, „Topografija”, 52.

¹³ Barada, „Topografija”, 52-53.

¹⁴ Ivo Goldstein, „Naseljeni gradovi Porfirogenitove Paganije (*De administrando imperio* 36/14-15)“, *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. N. Budak, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF Press, 2005., 39-54.

¹⁵ Barada, „Topografija”, 48. O tome vidi novije radove: Tibor Živković, „Constantine Porphyrogenitus' kasta oikoumena in the South Slavs Principalities”, *Istorijski časopis* 58 (2008): 9–28. Nešto širi povijesno geografski okvir obrađuje i V. Sokol, „Južna Hrvatska i Dubrovnik prema ranim povijesnim geografijama“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 26 (2010): 255-269.

¹⁶ DAI 36/14-15; *Vizantijski izvori* II, 65.

¹⁷ Barada, „Topografija”, 53-54.

¹⁸ Barada, „Topografija”, 53.

¹⁹ Karlo Jurišić, „Nazivi naselja Makarskog primorja”, *Makarski zbornik* 1 (1970.): 84-85.

²⁰ Barada, „Topografija”, 53.

i Borivoje Maksimović „Verulju” identificiraju kao Gornja Brela,²¹ a Josip Bebić: „povjesničar Miho Barada drži da je Porfirogenetova *Berulia* bila u današnjim Gornjim Brelima ispod crkve Sv. Nikole”.²²

Međutim, još je fra Karlo Jurišić vrlo obzirno napisao, a Milan Ivanac prenio da „Barada nije dolazio na mjesto crkve Sv. Nikole, već se oslonio na podatke, koje mu je pružio tadašnji župnik”.²³

Građu za prošlost Dalmacije, pa tako i obavijesti o „Beruliji”, Barada je sakupljao još od 1912. godine kada je počeo službovati kao župnik u Donjemu Docu. Tako je Barada od crkvice sv. Nikole (preko Gata, Kostanja i Slimena) bio udaljen ne više od tridesetak kilometara ili, ako bi se išlo uređenom cestom preko Blata na Cetini, možda tek nešto više. To bi danas bilo ne više od pola sata vožnje automobilom, ali u to vrijeme je moglo biti pola dana hoda. Pa ipak je čudno da Barada nije otišao do crkvice sv. Nikole da bi provjerio kako ta lokacija funkcionira u široj okolici. To je još čudnije jer se na kosini koja se proteže uz današnju cestu Dupci-Zadvarje (a crkva sv. Nikole u neposrednoj je blizini) može kontrolirati širi prostor uz najjugoistočniji dio doline rijeke Cetine. Dakle, fra Karlo Jurišić - kao nesumnjivo pouzdan svjedok - neizravno tvrdi kako Barada nije bio kod Sv. Nikole i da ga je njegov informator, breljanski župnik, obavještavao o mogućim lokacijama „Berulije”. A breljanski se župnik tada poveo za neospornom starošću crkve sv. Nikole - radi se o najstarijoj breljanskoj crkvi iz 14. ili 15. stoljeća i Barada je to smatrao dovoljnim argumentom.²⁴ U Baradinu obranu valja reći da se on nije bavio sustavom utvrda niti je to istraživačima Baradine generacije uopće bilo poznato u mjeri u kojoj mi to danas shvaćamo i poznajemo.²⁵ Pa ipak, valja se zapitati kako se Baradi moglo omaknuti ovakvo nepoznavanje cetinsko-breljanskoga pejzaža kada uopće nije dvojbeno da je izvrsno poznao pejzaž Dalmatinske zagore.

Naše poznavanje prostornoga uređenja i funkcioniranja sustava utvrda na istočnojadranskoj obali kao i na prostoru Podbiokovlja potiče na zaključak kako nije logično tražiti „Beruliju” negdje visoko u brdu, podalje od mora jer „Berulija” i druge tri utvrde u Paganiji imaju osnovni zadatak da kontroliraju plovidbu duž obale. Prema tome, nemoguće je da se „Berulija” nalazi u zaleđu, da se s nje nije moglo vidjeti more ili da je pogled na more limitiran. Također, nasuprot Baradinu mišljenju da su „ova mjesta (dakle, četiri „naseljena grada” u Konstantinovoju

²¹ Josip Kirigin i Borivoje Maksimović, *Monografija Makarskog primorja*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1976., 25; Josip Kirigin, *Makarska rivijera*, Zagreb, 1984., VIII.

²² Josip Bebić, *Brela*, Split: Crkva u svijetu, 1985., 13.

²³ Karlo Jurišić, „Pogled s kote sv. Nikole - 572 m - na tisućljetnu prošlost Brela” u: *Od Berulie do Brela*, Brela, 1993.; Milan Ivanac, „Ubikacija Porfirogenetove Berulie”, *Vrela Brela* 2-3 (1996.): 19.

²⁴ Hrvatinić Gabrijel Jurišić, „Sveci zaštitnici Brela”, *Vrela Brela*, 6 (2003.): 65-66.

²⁵ O sustavu utvrda vidi i: Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu*. Zagreb: Latina et Graeca - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1992., 33-57.

Paganiji) bila „daleko od mora”²⁶ - i „Berulija” i druge utvrde morale su biti relativno blizu moru jer je logično pretpostaviti da je posada s njih trebala u relativno kratkome vremenu, kada vidi neki brod na moru, stići do obale i intervenirati ako treba. Neretljani su vladari kopna i na svome se kopnu osjećaju vrlo sigurno - nema nijedne vijesti da ih je netko ugrožavao dublje na njihovu teritoriju, ali ima vijesti o sukobima na moru.²⁷ O tome svjedoči nekoliko događaja: Neretvani se već 840. godine ističu snagom na moru, kada pod vodstvom Ljudislava pobjeđuju Mlečane i, kako tvrdi Ivan Đakon, ubijaju ih više od stotinu. Nadalje, u često spominjanoj epizodi 887. godine dužd Petar Kandijan, iskrcaвши se ispod Biokova, „Slavene koji su mu se oprli natjerao je u bijeg”, ali potom nije iskazao nikakvu ambiciju da prodire dublje u kopno nego je ostao na obali. Naposljetku je dužd Petar III. Kandijan 948. godine poslao na Neretvane 33 gumbarije. „Oni su se vratili bez uspjeha”, tvrdi Ivan Đakon ali je dužd „ponovno nastojao da isto toliko (brodova) protiv njih pošalje. A ti su se (brodovi), pošto je utvrđen mir, vratili kući”. Očigledno su Neretvani za Mlečane, koji su im tada bili jedini protivnici, bili opasnost isključivo na moru.²⁸

I, da zaključim, briljantan Baradin tekst *Topografija Porfirogenitove Paganije* i danas nas, kao što ste mogli vidjeti, potiče na analize. Vjerojatno Baradi nećemo dati uvijek posve za pravo, pa ni ja u ovome svom kratkom obraćanju nisam to učinio, ali ćemo mu još prilično dugo odavati dužno poštovanje što nam je omogućio da s visoke razine krenemo u daljnja istraživanja.

²⁶ Barada, „Topografija”, 54.

²⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 195-197,

²⁸ Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb: JAZU, 1877., 336, 374-375, 399-400; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb: Školska knjiga, 1972., 28-29, 45.

The topography of Porphyrogenitus' Paganía: Miho Barada's doctoral dissertation

Ivo Goldstein
Department of History
Faculty of Arts and Social Sciences
University of Zagreb
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: ivo.goldstein@zg.t-com.hr

Summary

This essay analyses one of Miho Barada's best known texts, his doctoral thesis titled *The topography of Porphyrogenitus' Paganía*, published in 1928. The starting point of Barada's analysis is the 36th chapter of the volume *On the governance of the empire* ('De administrando imperio', DAI) by the Byzantine emperor Constantine Porphyrogenitus. The volume was dedicated, as the title indicates, 'to the inhabitants of Paganía who are also known as the Narentines and to the land they inhabit'. In the text Barada first determines the boundaries of Paganía (region of the river Neretva). This was not a particularly difficult feat as DAI, as well as some other sources, provided detailed information on this question. A bigger historiographical problem and the question to which Barada devoted most space in the volume was the geographical positioning of the districts Rastoka and Dalena. Towards the end of the book Barada focused on the Narentines and cited ninth and tenth century sources. I was especially interested in the location of one of the fortifications mentioned in DAI: Verulje/Vrulje/Brela. Some scholars identified Constantine's τό Βερούλλια or 'Berulia' as Vrulja and others as (Gornja) Brela. Miho Barada concluded that Brela and Vrulja were two names that had arisen from the same basis. He finally proposed that 'Berulia' was located on the site of the Church of St. Nicholas in Gornja Brela because 'there are plenty of springs in the field near S. Nicholas'. The conclusion of this essay is that it does not make much sense to look for 'Berulia' up in the hills. The purpose of 'Berulia' and of the other three fortifications in Paganía was to oversee coastal sailing. Thus it is impossible for the location of 'Berulia' to be in the hinterland, from where the sea cannot be seen or the view of the bay is restricted. Also, and in contrast to Barada's view that 'these settlements (that is, the four 'settled towns' in Constantine's Paganía) were far away from the sea', I argue that both 'Berulia' and other settlements

had to be fairly close to the sea because the fort crews had to be able to reach the shore fast after spotting a ship and intervene quickly if necessary.

Keywords: Miho Barada, Paganian, Constantine Porphyrogenitus, Narentines, topography